

SPLITSKI STATUT (1312.) O ŽIVOTINJAMA I PROIZVODIMA ŽIVOTINJSKOG PODRIJETLA

The Statute of Split (1312) on animals and animal products

Džaja, P., K. Severin., Ž. Grabarević

Sažetak

Splitski statut ima 6 knjiga (Prva knjiga ima 21 glavu, Druga knjiga 61 glavu, Treća knjiga 129 glava, Četvrta knjiga 127 glava, Peta knjiga 46 glava, Šesta knjiga 75 glava, Nove statutarne odredbe i Knjiga reformacija 61 glavu). Držanju, napasivanju i trgovanju životinjama u prvoj je knjizi posvećena jedna glava, u Četvrtoj knjizi 6 glava, Knjizi reformacija 7 glava – ukupno 14 glava. Štetama na životinjama i s njima posvećene su 4 glave, i to u Trećoj i Šestoj knjizi po jedna i u Četvrtoj knjizi dvije glave. Proizvodima životinjskog podrijetla posvećeno je ukupno 19 glava, i to u Drugoj i Četvrtoj knjizi po dvije glave te u Knjizi reformacija 15 glava. Iz navedenoga proizlazi da od ukupno 520 glava u svim knjigama na životinje i životinjske proizvode otpada 37 glava (7%). Rad smo podijelili u nekoliko cjelina radi lakšeg razumijevanja iako se u nekim segmentima one preklapaju.

Ključne riječi: Splitski statut 1312.g., životinje, proizvodi životinjskog podrijetla

Abstract

The Statute of Split is divided into six statute books (the first book - 21 chapters, the second book - 61 chapters, the third book - 129 chapters, the fourth book - 127 chapters, the fifth book - 46 chapters, the sixth book - 75 chapters, the new statutes, and the book of novels - 61 chapters). One chapter in the first book, six chapters in the fourth book, and six chapters in the book of novels, that is a total of 14 chapters, are about animal keeping, grazing and trade. A total of four chapters, one in the third and the sixth book, and two in the fourth book, are regulating the damages to animals and with animals. A total of 19 chapters, two chapters in both the second and the fourth book, and 15 chapters in the book of novels, are regulating animal products. This means that from a total of 520 chapters in all of the books 37 (7%) chapters are about animals and animal products. This paper has been divided into several sections to ensure better understanding, although in some areas the sections overlap.

Key words: The Statute of Split, animals, animal products

Držanje, napasivanje i trgovanje životinjama

Nitko nije smio ostavljati magarce, konje, volove, svinje, ovce, slamu ili drugu trulež ili pak učiniti nuždu u crkvama (**Prva knjiga, 17. glava**). Isto tako, određeno je da nitko u gradu Splitu ni u njegovu predgrađu nije smio držati prasca ili prasicu od poklada pa sve do blagdana Svih Svetih, ni u kući ni izvan kuće, pod prijetnjom kazne. U slučaju da se nađe neki prasac na nečijem obrađenom zemljištu ili vrtu, ili kući, ili u dvorištu, ili na groblju neke crkve, svatko ih je mogao nekažnjivo ubiti. Ako bi netko branio da se ubiju, kažnjavao se, a prasac koji je ubijen pripadao je onomu tko ga je ubio (**Četvrta knjiga, 68. glava**). Nitko iz Splita nije smio izvesti živo

meso, to jest goveda, krave, svinje, uškopljene ovnove ili brave na Hvar od blagdana Svih Svetih do poklada (**Četvrta knjiga, 118. glava**). Pastiri nisu mogli napustiti stoku prije negoli je čelnik našao druge pastire. Čelnik ili pastir dužan je donijeti vlasniku stoke sve kože crknutih životinja, a vlasnik stoke nijednu od njih nije smio držati čitavu, nego ih je sve morao raskoliti. Ako je tko suprotno postupio, plaćao je globu od 40 solida, od čega je jedna polovica davana prijavitelju (**Šesta knjiga, 38. glava**). Također je naređeno da tko god nekome ustupi stoku radi ispaše uz polovicu plodova, dužan je koncem godine stoku primiti natrag i, nakon što s pastirom utvrdi broj stoke, priplod međusobno podijeliti. Bude li viška

Dr. sc. Petar DŽAJA, dr. med. vet., redoviti profesor, dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., docent, Veterinarski fakultet, Zagreb; dr. sc. Željko GRABAREVIĆ, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet, Zagreb.

ili manjka, svatko od njih sudjeluje u dobiti i šteti. Ali ako pastir prijeverno, ili nekim drugim zlim činom, ili iz vlastite nemarnosti jer je loše čuvao, nešto izgubi, dužan je u potpunosti za štetu odgovarati vlasniku stoke i u potpunosti je namiriti (**Šesta knjiga, 39. glava**). Ako bi netko želio izvoziti zaklanu ili živu stoku, koja se prodaje u mesnici, iz grada Splita ili njegova distrikta morskim putem, trebao je platiti carinu koja je pripadala komuni, a ne zakupcima carina. Po govedu se naplaćivalo 5 solida (manje govedo 4 solida, svinja 3,5 solida, ovan, koza i jarac po 14 denara) (**Šesta knjiga, 40. glava**). Svaki pastir koji je primio na čuvanje životinje, morao je položiti vlasniku račun o svemu onome što je dobio i imao, o samim životinjama kao i o priplodu, vuni, siru i svim ostalim plodovima i prihodima od njih ako vlasnik to od njega zatraži (**Šesta knjiga, 41. glava**).

Oni koji kupuju krupnu stoku od stranaca moraju dati da se o tome napiše isprava u prisutnosti plemića. Naređeno je da nitko ne može u gradu Splitu ili u njegovu distriktu kupiti neko govedo ili kravu za pašu ili za oranje, ili drugu koju životinju, primjerice konja i magarca, muškoga ili ženskoga, bez pitanja i suglasnosti dvojice plemića. Sam kupac koji kupuje takvu životinju dužan je dati da se zapiše u spise gospodina kneza očevo ime i ime, mjesto prodavatelja, a također i imena plemića koji su prisustvovali toj prodaji i pristali na nju. U slučaju da se uradilo suprotno naređenome, pa pred knezom dođe do kakvog spora ili zahtjeva u vezi sa životinjom koju je taj kupio, a za koju tužitelj tvrdi da mu je ukradena ili oteta, sam kupac nestale životinje dužan je i mora životinju vratiti i predati onome tko ju je izgubio, bez primanja natrag ikakve kupovine ako taj zakonito dokaže da je to bila njegova životinja. U tom slučaju dopušta se i vrijedi svjedočenje Hrvata na bilo koju drugu statutarnu odredbu. Plemića je bilo 12 i oni su se za vrijeme kupoprodaje trebali raspitati o prodavatelju, pa ako je on u ikakvom pogledu bio sumnjiv, nisu se slagali da se pogodba realizira (**Nove statutarne odredbe, 7. glava**).

Nijedan splitski građanin, stanovnik ili stranac nije se smio usuditi napasivati svoje blago od rijeke Žrnovnice do rijeke Jadrta pod prijetnjom gubitka blaga. Ako bi to prijavio, pripadala mu je polovica kazne (**Knjiga reformacija, 6. glava**). Nitko ne smije držati svinje u Splitu, a ako bi ih htio držati, mogao ih je držati u kući pod prijetnjom kazne od 60 solida za svaku svinju i svaki put ako danju bude pronađena, a ako bude pronađena preko noći, kazna je bila dvostruka (**Knjiga reformacija, 7. glava**). Čuvari polja dobivali su na svakog vola koji ore polje kvarte ječma i polovicu svih poljskih globa (**Knjiga reformacija, 8. glava**). O kazni onima koji napasuju blago u splitskom polju kaže se: tko god napasa sitno blago i nanese štetu u splitskom polju, gubi životinju koja pripada splitskoj komuni uz plaćanje kazne za svaku životinju. Postavljaju se četiri čuvara polja (**Knjiga reformacija, 9.**

glava). Zaključeno je da građani mogu pasti goveda, konje i magarce na brdu Marijan od blagdana Svih Svetih pa do svetog Jurja (**Knjiga reformacija, 46. glava**). Svi oni koji su imali volove za oranje u gradu ili splitskom polju na svaki nalog nadglednika morali su doći svojim volovima jedanput besplatno kada bi im nadglednici odredili, a i više puta ako je to bilo potrebno, uz odgovarajuću plaću (**Knjiga reformacija, 64. glava**). Zabranjeno je držati goveda na obali u luci pod prijetnjom kazne od 10 solida za svaki put i za svaku životinju (**Knjiga reformacija, 106. glava**).

Šteta na životinjama i šteta nastala od životinja

Ako netko nekome da u najam ili na posudbu svoga konja, kljuse ili drugu životinju da bi taj otišao u drugo mjesto ili da bi izvršio neki rad ili neku službu, pa onaj tko je primio konja, kljuse ili drugu životinju povede tu životinju na drugo mjesto ili na drugi posao, a onda konj, kljuse ili druga životinja budu oštećeni, svu štetu snosi primatelj životinja. To ne vrijedi ako posuditelj u takvu situaciju dođe zbog nekog opravdanog razloga (**Treća knjiga, 90. glava**). Ako tko bezrazložno i zlonamjerno danju ubije nečiju životinju kao što je konj, kobila, parip, magarac, vol ili krava, kažnjava se sa 100 libara. Za ovce, sitnu stoku i slično kazna je iznosila 20 solida. Za gusku, patku, kokoš ili slično bila je 5 solida. U svim slučajevima trebalo je nadoknaditi nastalu štetu (**Četvrta knjiga, 28. glava**). Ako neko svjesno daje u najam volove ili nečije magarce za oranje, orač bez dopuštenja vlasnika volova ili magaraca plaća globu od 10 libara, s tim da polovicu plaća orač, a drugu polovicu davatelj životinja (**Četvrta knjiga, 110. glava**). Tko god ima magarca u najmu pa mu ga netko očito nasilno oduzme, nije za to odgovoran. Ali ako ga svojom nepažnjom izgubi, dužan je za nj nadoknaditi štetu vlasniku (**Šesta knjiga, 30. glava**).

Proizvodi životinjskog podrijetla

Određeno je da nijedan vijećnik grada Splita ne smije biti mesar ili prodavati meso u mesnici splitske komune. Ako bi neki vijećnik postupio protivno navedenom, isključivao bi se iz Vijeća tako da ne može više biti vijećnik, te se lišavao svake službe u splitskoj komuni. U slučaju prodaje mesa od strane vijećnika, vijećnik se svaki put kažnjavao s 40 solida. Načelnikov, odnosno upraviteljev notar morao je svakoga tjedna, i kada se upravitelju učini potrebnim, posjetiti mesnicu da bi se osigurala ova odredba, a načelnik, odnosno gradski upravitelj mogao je pokrenuti po službenoj dužnosti istragu protiv prekršitelja te ga osuditi na rečenu kaznu (**Druga knjiga, 36. glava**).

Načelnik je dužan dati Velikom vijeću da izabere četiri dobra i poštena čovjeka, iz svake gradske četvrti po jed-

nog, da budu nadzornici mesnica. Oni su morali u dane kad se životinje kolju i pripravlja meso za prodaju češće posjećivati gradske mesnice da bi pomno i savjesno uvidjeli i ispitali čine li to mesari i oni koji u tim gradskim mesnicama prodaju meso i perad te drugu živinu na osnovi niže navedenih gradskih statutarnih odredaba i kupuju li kupci onoliko koliko je dopušteno. Oni su, vezani zakletvom, dužni tužiti kupce i prodavatelje koji bi kupovali i prodavali protivno statutarnim odredbama. Oni su za plaću dobivali četvrtinu globe. Ako bi netko od njih učinio neku prijevaru, za svaki propust kažnjavao se s 40 solida. Isto tako, Veliko vijeće izabiralo je jednog čovjeka blizu mesnice, koji je bio stalno zadužen da svako jutro postavi vagu sa željeznim utezima na tri pruta udaljenom od mesnice. Svaki komad kupljenog mesa mogao se izvagati kako bi se vidjelo je li učinjena prijevara. Vaga se svaku večer sklanjala. Ova četiri službenika bili su službenici ribarnice i prodavača svježe ribe zato da bi ribari prodavali ribu prema statutarnim odlukama, a ne drugačije. A oni koji drugdje prodaju dužni su ga prijaviti (**Druga knjiga 57. glava**).

Stočno meso i meso peradi moralo se prodavati na ovaj način: jelenje po 2 denera, praseće po 4 denera, a libra posoljenog prasećeg mesa po 6 denera, od krmače 5 denera. Kvarta uškopljenog brava prodavala se po 1 groš. Kvarta jarčetine, kozetine i ovčetine ili druge sitne stoke prodavala se po 28 denera, drob ovce po 12 denera, utroba po 6 denera, glava po 6 denera. Jedna kvarta janjetine ili kozlića po 8 denera, par velikih jarebica po 16 denera, a malih 12 denera. Zec po 40 denera, par velikih golubica po 5 denera, a malih po 4 denera. Tko god prodaje životinje ili perad, ili ih drži za prodaju, dužan ih je prodavati po navedenim cijenama. Ako se radio prekršaj, kad su u pitanju četveronošci plaćala se globa od 40 solida, a za perad 10 solida. Svaki mesar koji je želio prodavati meso morao je imati ispravnu željeznu vagu, a meso je prodavao po težini, odnosno librama. Tu je vagu držao stopu daleko od mesarskog stola kako je nitko ne bi mogao dirati za vrijeme vaganja. Meso se moralo prodavati javno i otvoreno u mesnici, na mesarskim stolovima, a ne skrovito ni na drugom mjestu (**Četvrta knjiga, 117. glava**).

Također je rečeno da bilo koji mesar, i sadašnji i budući, mora držati utege od jedne libre, pola libre, četvrt libre i veće, i ne smije prodavati meso manjim utezima od četvrtine libre (**Knjiga reformacija, 18. glava**).

Prodaja mesa oporezivala se po svakoj libri težine svježeg mesa u mesnici na koju se utjerivala uobičajena daća, prodavatelj je plaćao mali denar više od uobičajene daće, ali neki mesari smjeli su prodavati to meso skuplje za jedan denar po libri. Prodavatelj je za svaku glavu sitnog zuba plaćao 2 mala denara i po bijelim bubrezima, a po utrobi 4 mala denara, glavu nije smio

prodavati skuplje od 10 malih denara, a utrobu skuplje od 30. Za prodanu govedu utrobu plaćao se 1 groš. Za pojedini dio svinjske utrobe plaćao se 1 solid i 4 mala denara. Tko god bi izvezio svinjsko soljeno meso morem, plaćao je na svaku količinu od 1000 libara 20 malih solida iznad uobičajene carine. A tko bi izvezio živo svinjsko meso kopnom, plaćao je zakupniku toliko koliko bi platio onaj tko bi izvezio morskim putem. Tko bi prodavao soljeno meso u mesnici ili izvan nje, plaćao je po svakoj libri jedan mali denar. Ako bi netko prodavao slaninu odvojenu od kostiju i od mesa, plaćao je zakupniku 2 mala solida po svakoj libri (**Knjiga reformacija, 19. glava**). Gabela je poseban porez na živežne namirnice. Kako ne bi došlo do spora između mesara i zakupnika gabele, pri mjerenju životinja moraju se odbiti 4 libre na svakih 100 libara težine (**Knjiga reformacija, 20. glava**).

Ubiranje carine od mesnica i ribarnica: ako netko uvozi veliku ili malu živinu i izvozi kopnom, plaćao je 5 malih libara na 100 životinja, a za govedo 4 mala solida. Ako bi tko kupio sitno blago u gradu Splitu i njegovu distriktu, pa ih izvezio kopnom ili morem, plaćao je 10 malih libara na svaku stotinu, 3 groša po govedu i po svinji 5 solida. Spomenuta carina dana je u zakup uz ove uvjete: za svakog zaklanog vola ili kravu zaklanu u mesnici prodavatelj mora platiti 3 mletačka groša. Za svakog zaklanog junca ili junicu lakšu od 80 libara težine prodavatelj mora platiti zakupniku carina 4 solida. Za svaku životinju sitnog zuba, to jest uškopljenog jarca, kozu i ovcu 2 solida malih denara. Za svako jare ili janje 12 malih denara. Za svakog prasca što ga je zaklao i prodao plaćao je 5 malih solida.

Ako je netko kupio krupnu ili sitnu životinju ili svinju u gradu, pa je želio izvesti izvan grada, plaćao je zakupniku carine 10 malih libara na 100 komada sitnog blaga, za govedo 3 groša, a za prasca 5 solida. Ako bi koji Splitsčanin doveo koju krupnu ili sitnu životinju pa je izvezao kopnom, platio bi za 100 sitnih životinja 5 libara, a za govedo 4 solida. Jedino ako tko unosi za vlastitu prehranu morskim putem, nije dužan platiti nikakvu daću za jednoga ili dva škopca, osim ako se radi o govedu ili osrednjoj svinji. Ako bi koji brod pristao u splitsku luku, nije smio nabaviti za prehranu ili nešto drugo, osim ako prije ne bi platio carinu zakupniku carine na sve ono što bi želio izvesti. Jedino ako bi koji Splitsčanin ili stanovnik Splita kupio koju krupnu ili sitnu životinju da bi je naposivao ili upotrijebio za rad, nije bio dužan ništa platiti za carinu. Ako bi netko uvezao neku krupnu životinju ili sitnu radi prodaje, pa je nije mogao prodati, slobodno, bez plaćanja daće mogao ju je izvesti kopnenim putem. Ako bi neki Splitsčanin želio izvesti meso za vjenčanje ili neku drugu feštu, bio je oslobođen bilo kakvog plaćanja. Ako bi neki Splitsčanin kupio neku krupnu ili sitnu životinju za kuću, nije bio dužan ništa platiti, ako bi tu životinju s

nekim podijelio, platilo bi navedenu daću. Isto tako, građanin koji kupi neku krupnu ili sitnu životinju ili svinju od stupa, što se nalazi na pograničnom području ili prema brdu sv. Luke i sv. Mihovila, i od Klisa s ove strane i od Crkve sv. Marije iz Nugala, plaćao je navedena davanja. A na meso, slaninu pristiglu iz Apulije ili Marka prodavatelj je plaćao 1 mali denar po libri težine. Od prodaje mesa što dolazi iz Dalmacije prodavatelj mora platiti 5 malih solida po svakom prascu ili prasici. Ako bi koji Hrvat unio u grad posoljeno svinjsko meso, nije bio dužan platiti ništa za carinu, ali onaj tko bi kupio to meso pa ga izvezao ili prodao, bio je dužan platiti carinu, osim ako ga je namijenio za vlastitu kuću. Bez obzira na to tko uveze životinju pa je želi morskim putem izvesti iz Splita, bez obzira na to je li ona živa ili zaklana, plaćao je carinu za svakog vola, kravu ili prasca, i to 4 mala solida, za svakih 100 sitnih glava 5 malih libara. Ako koji Splitsčanin ili stranac dade od svoga novca nekoj osobi da kupi blago i da ga dovede u Split, pa ga kasnije dovede u drugo mjesto, a ne u Split, taj ili kupac dužan je zakupniku platiti carinu za svakih 100 sitnih glava 5 malih libara. Ako bi tko zaklao kojeg prasca ili prasicu, pa bi to meso posolio da bi ga izvezao iz grada Splita i njegova distrikta, dužan je platiti onom zakupniku carine 5 malih solida po svakom zaklanom prascu (**Knjiga reformacija, 22. glava**). Nitko nije smio prodavati u mesnicama crkotine pod prijetnjom kazne. Svaki mesar, zakupnik carina koji prodaje meso mora dati i prodavati meso u dovoljnoj količini svakome tko traži, a isto tako dužan je na zahtjev komunalnih nadglednika i bilo kojega od njih zaklati životinje, sasjeci meso i prodavati ga (**Knjiga reformacija, 25. glava**). Svaki mesar, odnosno zakupnik carina koji prodaje meso morao je dati i prodavati meso u dovoljnoj količini svakome tko je tražio pod prijetnjom kazne od 40 solida, a isto tako bio je dužan na zahtjev nadglednika i bilo kojega od njih zaklati životinje, sasjeci meso i prodati ga. Nadglednici su mogli mesarima i ribarima određivati kazne na osnovi navedene odluke. Svatko je mogao prijaviti prekršitelja uz dobivanje polovice od uplaćene kazne (**Knjiga reformacija, 26. glava**). Svaka tri mjeseca birana su tri službenika koji su dužni paziti da se meso ne prodaje mimo naredbe (**Knjiga reformacija, 27. glava**).

Svatko je mogao kupiti bilo kakvu stoku izvan splitskog distrikta i izvesti je prema svojoj volji ostavivši i zaklavši u splitskoj mesnici 10 posto i plativši za nju carinu. Kod uvoza dužan je to prijaviti upravi da se upiše uvezena količina. Životinje koje se kupuju u gradu Splitu i njegovu distriktu ne izvoze se, već se kolju u mesnici. Carinarnici i mesari stoku koja im je ostala od karnevala nisu mogli napasivati na splitskom polju sve do Žrnovnice za čitavo vrijeme korizme pod prijetnjom kazne od 40 solida malih za svaku životinju. Ako bi poslije Uskrša doveli natrag stoku u splitski distrikt, dužni su i moraju

je zaklati u mesnici u dovoljnoj količini dok je bude (**Knjiga reformacija, 29. glava**). Nijedan mesar nije smio prodavati kozličice ili jariće od Uskrsa pa sve do Velike Gospe odoka, već ih je morao vagati, a cijena je bila jedan solid za jednu libru. Sve meso koje se prodaje u mesnici osim već navedenog jarećeg, janječeg i govedeg, carinarnici i mesari moraju i smiju od blagdana Bogojavljenja pa sve do isteka tekućeg mjeseca prodavati svaku libru mesa za denar više nego što je uobičajeno. Kad prođe taj mjesec, cijene su kao i prije. Mesari i carinici nisu smjeli prodavati mlijeko i sir. Ako neki zakupci carina ili mesari dovedu na pašu dobro ishranjenu stoku s ostalim neishranjenim životinjama ili bez njih, dužni su i moraju najprije dobro ishranjene životinje zaklati u mesnici i prodavati je pod prijetnjom kazne od 25 libara za svakoga i za svaki prekršaj (**Knjiga reformacija, 30. glava**).

Isto tako, prihvaćeno je da galeta meda bude 60 libra, a libra da bude od 15 splitskih unča. Nitko nije smio kupovati med kod nekoga manjom galetom od 60 libara pod prijetnjom kazne od 10 libara (**Knjiga reformacija, 37. glava**). Prodavatelj meda nije smio drugačije prodavati med, već samo na libre od 15 unča, jer je u protivnom slijedila kazna od 10 malih libara (**Knjiga reformacija, 38. glava**). Mlijeko se moglo prodavati samo u vrčićima sličnima vinski. Vaganje mesa, sira, vune, voska, meda i sl. je po težini, odnosno librom od 15 unči (**Knjiga reformacija, 39. glava**). Prihvaćeno je da se, među ostalim, meso, sir, vuna i med važu po težini, odnosno librom od 15 unči iz Lucche kao što je do tada bilo uobičajeno (**Knjiga reformacija, 43. glava**). Nitko nije smio držati gnoj, ili đubre, ili smeće, ili škodljive iznad luke pod prijetnjom kazne od 5 libara za svakoga i za svaki put (**Knjiga reformacija, 57. glava**).

Ribarima moraju prodavati ribu onoga dana kada stignu u gradsku luku, i to na ribljem trgu, a ne drugdje, i to stojeći. Salpe su se prodavale po 8 denara, šnjure po 2, tunje po 3, skuše po 2, a sva ostala riba po 2 denara po libru. Ako bi pak ribar stigao u luku na korizmeni dan popodne, moraju sutradan rano ujutro dovesti ribu na trg i prodavati je kao što je rečeno (**Četvrta knjiga, 116. glava**).

Svi koji su dovozili ribu morskim putem ili kopnom u grad Split ili njegov distrikt, pa je prodavali ili nosili kući, morali su platiti komuni osmi dio koji su bili dužni platiti bilo gdje ribu prodavali, i u splitskom distriktu i izvan njega, te bilo da je prevoze lađom bilo lađicom. Osmi dio: bili su dužni prodavati čim ribu započnu prodavati ili nositi kući (**Knjiga reformacija, 23. glava**).

LITERATURA

- Rismondo V. (1987): Statut grada Splita. Književni krug. Split.